

nagyon ismeri fel saját zsidósága lényegét. Lassan és nehezen vallja meg. Fourie úr nemigen érti, miért nem jelent boldogságot a választott néphez való tartozás, s miért nem kelt itt elég igézetet az Ígéret Földje? „Nem áll szándékunkban erőszakolni őket, hogy térjenek meg – mondja –, csak az ösvényt építjük, azaz ismertetjük a lehetőségeket, az országot, az újjászületést.”

Módszereikben leginkább a kulturális események támogatását választják, no meg a személyes kapcsolattar-

tást. A munka dandárja most a volt Jugoszláviában van. Boszniaiban, Szarajevóban nem téríteni, hanem menteni kell. Az ICEJ és stábjja a helyszínen dolgozik, mert komolyan gondolja, hogy a kétezer éves szétszóratás után a zsidóknak Izraelben a helyük. Élve.

A Raoul Wallenberg Centrum nem kiállítóterem, nem iskola, nem hivatal, nem menedékhely. Egyik sem, de ha a szükség úgy hozza, mindegyik.

V. BÁLINT ÉVA

VOIGT VILMOS

Dobos Ilona néprajzkutató (1922–1993)

Ezt a szót: „néprajzkutató” használta a gyászjelentés, amikor arról értesített, hogy július elején, sok évi szenvedés után elhunyt a magyar folklór egyik legérdekesebb, szorgalmas gyűjtője. Az a szó is („szenvedés”) jól jellemzi életútját, noha itt inkább arra utal, már hosszú évek óta súlyosan beteg volt, alig látott, csak segítséggel tudott az utcára menni. Akik ismerték és szerették, tudták, hogy így is életművében ránk hagyta azt, ami tőle tellett.

Milyen is volt ez az élet? Szerencsénkre sokat tudunk erről, mégpedig magától a szerzőtől. *Egy folklórgyűjtő feljegyzései* című könyvében (Bp. 1984, Kozmosz könyvek) leírja életének legfontosabb szakaszait, mégpedig az ötvenes évektől kezdve, feljegyzések, naplószerű iratok felhasználásával. Tudjuk, gyermekkorát Kárpátalján töltötte. Szülei nem odaválósok voltak, hanem szatmáriak, mégpedig apja elszegényedett hétszilvafás nemes, református, akit adóhivatalnokként helyeztek oda, még a magyar éraban. Édesanyja tanítónői oklevéllel rendelkezett, zárdában is nevelkedett. Egy bátyja utáni gyermekként Nagyszöllősen született, majd kilencéves koráig Szolyván éltek. Sok folklórtörténet ekkor ragadt meg benne, sőt maga az erdei falu is örökre szóló élménye volt, még akkor is, ha ez már a csehszlovák éra volt, és ő nem tudott csehül. A harmincas évek elejétől a világháború végéig Munkácson laktak. Itt járt magyar iskolába, kereskedelmi érettségét is itt tett. Majd bekövetkezett a bécsi döntés utáni magyar bevonulás. Dobos Ilona leírja, hogy az iskolában elkezdődött a zsidók megkülönböztetése. Egyik nap a tornateremben a „keresztények” számára nagygyűlést rendeztek, ahonnan mint zsidóbérencet

tették ki, akinek anyja zsidó. Édesanyja ekkor vallotta be leányának, hogy ő és családja 14 éves korában katolizáltak... Ez még csak a kezdet volt. Noha álmodozásokkal és olvasással, sőt sok „magyarországi” utazással szépített volt a fiatal lány élete: a háború, a deportálás, a nyilas uralom, a Vörös Hadsereg bejövetele, majd a 18 és 40 év közötti férfiak szovjet deportálása következett. Megannyi borzalom.

A látogatások után, 1945 tavaszán költöztek Budapestre, ahol különböző, titkárnszerű feladatokat látott el. Beiratkozott az egyetem művészettörténet szakára, de igazában nem járt oda. A *Magyar Ifjúság* című lap szerkesztőségében ismerkedik meg későbbi férjével, Sándor Andrással, aki ekkor, nagyon is fiatalon ígéretes tehetségű író a népi mozgalom balszárnyán. 1948-ban házasodnak össze, és a József Attila-díjjal kitüntetett író Sztálinvárosba költözik, hogy megírassa nagy regényét a várost építőkről. Csakhamar a feleség az újonnan létesített múzeum helytörténésze lesz (ekkor végezte el levelező úton a történelem szak első évfolyamát), feladata az épülő szocialista város történetének megírása. Persze sem a regény, sem e történelmi munka nem készült el. Én nagyon sajnálom, hiszen a szerzők ismeretében igazán érdekes lehetett volna...

Dobos Ilona azonban egyre inkább folklórgyűjtővé válik. Élettörténeteket, igaz történeteket, majd meséket jegyez fel. Első könyve, *Szegény ember vízzel főz* (Bp. 1958) már ilyen anyagot dolgoz fel. Itt találkozik Tót Szóke Józsefnével, akinek később kötetnyi meséjét adta ki (*Egy somogyi parasztcsalád meséi*. Bp. 1962). Majd 1956 következett, a férjet, Sándor Andrást, ahogy akkor mondták, „ellenforradalmi tevékenységért” négyévi börtönre íté-

lik. 1960-ban szabadul. Dobos Ilona pedig 1957-től a budapesti Néprajzi Múzeum könyvtárában dolgozik.

Élete nehezebb is, egyszerűbb is. Férjét látogatja a börtönben, több néprajzi kutatóútra indul. Bodrogkeresztúron és környékén, Érsekvadkerten keres mesemondókat, majd egyre több „történelmi” mondára bukkan. Elvégzi az egyetemet és *Tarcal története a szó hagyományban* című disszertációjával doktorál (1968, a munka 1971-ben könyvként is megjelenik). Minthogy azon néhány kutató közé tartozik, akik prózai népköltészetet gyűjtenek, kollégái megbecsülik, feladatokat bízhatnak rá. Ám azért itt sem minden csillog. Nem egy kolléganője kifogásolta munkái színvonalát, meg azt is, hogy azt inkább a történészek, mint a folkloristák tarthatják forrásműnek. Sosem hívták az akkoriban alakuló akadémiai Néprajzi Kutatócsoporthoz munkatársnak. 1964-ban, amikor disszidálás miatt új személyi feltételek keletkeztek a magyar mondakutatásban, a korán elhunyt Ferenczi Imrével megosztva ő kapta meg a korábbi közlésekből kiírt magyar történelmi mondaszövegeket, hogy ezeket rendszerezze. E munka tematikus vázlatán kívül azonban a katalógus nem készült el. Megírta viszont azt a vázlatot (*Történelmi mondakatalógus* Bp. 1974), amely alapján (megint csak nem minden huzakodás nélkül) kandidátusi fokozatot kapott. Voltaképpen 1976-ban került nyugdíjba, ám szakmai körökben még sokat foglalkoztatták. Főként a szíve volt gyenge, majd sok betegség gyötörte. Gyermekai támogatták. (A börtönévek után még évekig egy családban élt férjével, aki változatlan heves-séggel követte eszméit, ám ez a kínzásszerű házasság végül is szétört.)

Maga emlegette, akkor tudott a legjobban dolgozni, amikor mindenféle bajok közepette, a feje felett összecsaptak a hullámok. Ez a legutolsó éveket kivéve még élete záró évtizedére is érvényes.

Szinte azzal egyszerre, ahogy munkahelyéről nyugalmomba került, egyre többet szólalt meg újságok, folyóiratok hasábjain, rádióban. Élettapasztalatait foglalta össze rövid beszámolókból, reflexiókból, amelyek nem nélkülözik az irodalmi vénát sem. Már említett kötete (*Egy folklórgyűjtő feljegyzései*) címe találóan utal erre. Ám ebből a könyvből mégis sok minden hiányzik. (Például 1956.) Talán naplóból erről is lehetne adatokat találni.

Nem beszél irodalmi ambícióiról. Ám jó íráskészséggel rendelkezett, élvezetes elbeszélő volt. Mindig is vonzódott a nagy magyar írókhoz. Déry Tibort, Palotai Borist még Sztálinvárosból ismerte. Azt azonban nem tudom, hogyan került kapcsolatba Szathmári Sándorral, az általa mindig csak Sirató Károlynak említett Tamkó Siratóval (amikor ők igazán nem voltak közkedveltek). Egy ideig Füst Milán köreibe is eljárt. Igen sokat olvasott, a világirodalom műveit majdnem olyan

jól ismerte, mint Ortutay Gyula (a másik magyar folklorista, akinek ilyen alapos olvasmányélménye volt). Örkenyről és kortársairól rengeteg történetet tudott. Volt információja az 1956-os népi mozgalmakról is (egészen Kardos Lászlóig „bezáróan” – hogy éppen ezt az ígét említsük), ám sosem a politika vagy a poétika érdekelte, hanem az egyének élete. Kitűnően látta az adatközlőit és környezetüket. E portrékból eleven mesélők és munkások, parasztok bukkannak fel: legfeljebb a folklorista dörmög, hogy éppen a szakmában kötelező adatokat nem írta fel a gyűjtő. Maga is elismeri, hogy pontatlan és fáradékony figyelmű folklorista-filológus volt. Saját műveinek címeit is akkor adja meg pontosan, ha valaki ellenőrizte ezeket. Megható, ahogy sokszor idézi a nemzetközi folklorisztika, akár még az elmélet szakkönyveit: bizony, igazán váratlan és egyéni szelektálással. Még a hatvanas évek vége felé, nagyobb „potentátok” hasonló törekvéseit utánozva, ő is megkísérelte, hogy a zsinagógával szemközti, Tanács körüli lakásában afféle kis szalont létesítsen fiatal, kezdő kollégák számára, sőt még a Néprajzi Múzeumban megforduló külföldiekből is került ide – ám végül is egy kissé kívül maradt a szakmai körökön. Noha nem volt haragtartó ember, ehhez maga is hozzájárult: olyanokra is „haragudott”, akik erről nem is tudtak. Ha valaki átlapozza tudományos tanulmányai alapján összeállított kötetét (*Paraszti szóhagyomány, városi szóbeliség* Bp. 1986), meglepve veheti észre, hogy a szerző meg sem említi Nagy Olga, Kovács Ágnes vagy Hoppál Mihály nevét, Lengyel Dénes, Sándor István vagy Pogány Péter munkáit, mintha ők nem foglalkoztak volna ugyanilyen témákkal. Sok esetben biztosra veszem, hogy Dobos Ilona nem is olvasta e műveket, máskor igenis hogy olvasta, sőt fel is használta ezeket, csak akkor éppen nem kedvelte a szerzőt...

Dobos Ilona legnagyobb érdeme a magyar folklorisztika számára abban áll, hogy új, eleven, városi műfajokat derített fel. Egy átmeneti korszakban is megtalálta annak a módját, hogy gyűjtse a talán soha el nem múló folklórt. Még a legszerencsétlenebb időkben származó feljegyzései is pontosan tükrözik a társadalmi hátteret, ezek érzékeléséhez volt is érzéke. E téren mindmáig felülmúlhatatlanul közel állt „adatközlőhöz”. Mindent elmond róluk, amit tud, és ez gyakran, mint valamilyen kis tükröcskép, az egész életet adja vissza. Bámulatos, milyen láttatóan idézi gyűjtései színhelyeit. Ha előadásra járt, ott gyakran kivonatolt, jegyzetelt. E feljegyzéseket olvashatjuk azután tudományos dolgozataiban.

Milyen volt kapcsolata a zsidósághoz? Ugyanolyan, mint az élethez. Közvetlen, őszinte. Nem hallgatott el dolgokat. Azt sem, hogy maga sosem volt igazán vallást gyakorló ember, inkább valamilyen álmodozó falurajongó, azután szociálfor-

radalmár, aki csak a túlzásoktól riadt vissza, ám mind a népi mozgalmat, mind a szocializmust elfogadta. Szemében a falusi hagyományok valamilyen bájjal megáldott „igazi” világot képviseltek. Noha legalább úgy álmodozott a nagyvárosokról, és talán éppen ő volt az, aki a legjobb portrét adta a születő Sztálinváros riasztó hétköznapjairól: hozzátéve, azt a „hősiességet” akkor sokan komolyan gondolták, a beteg gyermek helyett a *Szabad Nép*-félórával törődő apa nemcsak imitálta ezt a lelkesedést.

Hol tűnnek fel ebben a képben a zsidók? Ott és úgy, ahogy a valóságban. Nem többet és nem másképpen. Különösen hegyaljai kutatásai a csodarabbi-hagyomány, a jesivákat ismerő nemzedékek talán utolsó megszólaltatása. Igen pontos a kép: a gyűjtő nem azt mondja el, egykor hányan voltak és mit csináltak ott a zsidók, hanem azt, hogy ő már csak kivel találkozott, és neki már csak mit mondtak. Ez a múltó hagyomány szinte szocio-

gráfiai pontosságú rögzítése a 60-as évekből, amikor ő volt a *legelső*, aki ismét gyűjtött zsidó hagyományokat nálunk. Még csak nem is programszerűen, egyszerűen nem csukta be jegyzetfüzetét, ha ilyenre bukkant. Nagyon is érdemes lenne egyszer gyűjtéseiből kiírni és együtt közölni az ilyen adatokat.

Mint korábban mindenkit, őt is Scheiber Sándor buzdította arra, hogy tudományos cikkeket írjon a hazai zsidó hagyományokról. Ezeket természetesen közölte az *Évkönyv*, amikor még nem sok hazai kutatója volt a témakörnek. Majd a *Múlt és Jövő* folytatta e hagyományt. Minthogy nincs pontos bibliográfiája Dobos Ilona közléseinek (sem kéziratgyűjtéseinek), itt még sok szétszórta, csillogó adat lappang. Gyűjtsük össze ezeket!

Engesztelésül élete szenvedése miatt, folytatásaként élete örömeihez. A hagyományok kötelékében élő ember ugyanis – bármilyen hihetetlen is ez olykor – gyakran boldog volt.

TÜSKÉS TIBOR

Az én guide-em a Biblia

BESZÉLGETÉS SIMON SEGALIVAL

Hirdetés az Új Ember 1993. február 7-i számában: „Catholica 2000 Katolikus utazási iroda. Szentföldi zarándokútjaink 1993-ban. E zarándoklatokat továbbra is az El-Al légitársaság járataival, jeruzsálemi szállással, csillagtúraszerűen, gazdag programmal és belépőkkel, Simon Segali nagyszerű idegenvezetésével szervezzük. Valamennyi utunkat pap kíséri.”

Az egyik zarándokút április 15-től 22-ig tartott. A negyvenfős csoport járt Jeruzsálemben, Betlehemben, a Holt-tengernél, Jerikóban, a Genezáreti-tó partján, Názáretben, Haifában, Cezáreában és Tel-Avivban. Az első nap – a késői megérkezés miatt – a szentmisére a szálláshelyen, a Victoria Hotel harmadik emeletén, az étterem előtti bárban került sor. Képzeld el egy szálloda bárját úgy, ahogyan az Manet A Folies-Bergère bárja című képén megfestette. De itt most közepén fehér abrosszal leterített asztal áll, az oltár. A koncelebrációs misét bemutató öt pap a bárpult előtti magas székeken ül. A mise résztvevőivel szemben csillogó tükör, fölötté piros betűs felirat: BAR. A tükör melletti polcokon színes cím-

kés palackokban márkás italok, poharak. Ám a szentmise egy börtönben, a cellába csempészett, tésztába süített, egyetlen mazsolaszemből sajtolt-erjesztett borból is szentmise! Ez a szokatlan helyszínen megtartott első istentisztelet valamiképpen jelképe lehetne ennek a zarándokútnak. Ezen az úton minden résztvevőt – ha érzékeny és nyitott lélekkel volt jelen – sokkoló (helyesebb szóval: kegyelmi) hatások érték. Ugyanazon a helyen, ahol a zarándokút első istentisztelete zajlott, az ismét bárrá visszaváltozott helyiségben, az utolsó nap, az utolsó közös vacsora után, a hazautazás előtti két szabad órában, a kényelmes fotelekbe telepedve Simon Segalival, a csoport idegenvezetőjével beszélgetek.

– Hét felejthetetlen napot töltöttünk együtt. Egy idegenvezető számára nyilván összemosódnak a körülötte folyton változó arcok. De a zarándokutak résztvevői egy egyéniséggel találkoznak, egy emberi személyiség közvetítésével ismerkednek meg a történelemmel és a jelennel, a Szentföld emlékhelyeivel és a mai Izraellel. Valójában ki is az az ember, akivel mi hét nap együtt voltunk?

– 1933. március 20-án születtem Székely László Sán-